

Examining the extent of applying the general objectives of the philosophy program for children from Lippmann's perspective on social studies book of grade five and six

Mokhtar Zakeri*

Azra Alipoor**

Abstract

The purpose of this study is to examine the extent to which the general objectives of the philosophy program for children are addressed. This research was applied and using content analysis method. Descriptive methods and Shannon entropy method were used to analyze the research data. The research sample included the social studies textbooks of grade five and six in elementary in the educational year of 1401-1400. The research tool was a checklist of components of philosophy goals for children. The results of the present study showed that attention to the components of philosophy goals for children in the sixth elementary social studies book (53%) is more than attention to the components of philosophy goals for children in the content of the fifth social studies book (47%). The most attention was paid to "individual and interpersonal growth" (37%) and the least one to "creativity cultivation" (7%). Also, the percentage of attention to the different goals of philosophy for children in the content of the fifth and sixth studies books is not evenly distributed. Respectively, "Improving reasoning ability" accounted for 30%, "developing moral understanding" accounted for 11%, and "developing the ability to conceptualize in experience" accounted for 15%. In general, the studies book of grade six has paid more attention to the goals of philosophy for children. Among the goals, the highest importance is related to "cultivating moral understanding" and the

* Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran (Corresponding Author), mokhtarzakeri365@gmail.com

** Master of Psychology, Azad University, Bandarlunge, Iran, aa.azra@rocketmail.com

Date received: 03/04/2023, Date of acceptance: 16/08/2023

lowest importance is related to "cultivating creativity". On the other hand, the two goals of "improving reasoning ability" and "developing the ability to conceptualize in experience" are equally important.

Keywords: Philosophy program for child, Content analysis, Social studies, Textbook, Shannon entropy.

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه فلسفه برای کودکان از دیدگاه لیپمن در مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی

مختار ذاکری*

عذرا علی پور**

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه فلسفه برای کودکان است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از روش آنتروپی شانون استفاده شد. نمونه پژوهش شامل کتاب‌های مطالعات اجتماعی پنجم و ششم ابتدایی سال ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بود. ابزار پژوهش، فهرست واری موفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان بوده است. نتایج نشان داد، توجه به مؤلفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان در کتاب مطالعات ششم ابتدایی با ۵۳٪ بیشتر از توجه به مؤلفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم با ۴۷٪ است. بیشترین توجه به «رشد فردی و میان فردی» با ۳۷٪ درصد و کمترین توجه به «پرورش خلاقیت» ۷٪ درصد شده است. همچنین درصد توجه به اهداف مختلف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات پنجم و ششم، توزیع یکسانی ندارد. «بهبود توانایی استدلال» ۳۰٪، «پرورش درک اخلاقی» ۱۱٪، «پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه» ۱۵٪ را به خود اختصاص داده‌اند. به‌طور کلی کتاب مطالعات ششم، توجه بیشتری به اهداف فلسفه برای کودکان داشته است. از بین اهداف، بیشترین ضریب اهمیت، مربوط به «پرورش درک اخلاقی» و کمترین ضریب اهمیت، مربوط به «پرورش خلاقیت» است. از سوی دیگر، دو هدف «بهبود توانایی استدلال» و «پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه» ضریب اهمیت یکسانی دارند.

* استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، mokhtarzakeri365@gmail.com

** کارشناس ارشد روان‌شناسی، دانشگاه آزاد، بندرلنگه، ایران، aa.azra@rocketmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۵

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ی فلسفه برای کودکان، تحلیل محتوا، مطالعات اجتماعی، کتاب درسی، آنتروپی شانون.

۱. مقدمه

فلسفه در جوهر خود، طرح پرسش‌هایی است که برای درک موقعیت انسانی اساسی‌اند. آن‌گونه که توماس ناگل می‌گوید، محور فلسفه، پرسش‌هایی است که ذهن ژرفاندیش انسان، آن‌ها را به‌طور طبیعی معماگونه می‌یابد. این پرسش‌ها، اعم از آنچه منجر به شناخت دنیای خود، دیگران و خودمان شود، ماهیت حق و باطل و نسبت آن با هستی، مواد خام فلسفه را تشکیل می‌دهند. همه ما در زندگی خود به‌نوعی با پرسش‌های فلسفی مواجهیم که حیرت ما در معنای زندگی، تأمل درباره‌ی ارزش‌ها و بازتاب درستی و نادرستی اعمالمان را رقم می‌زند. درحین سنجه‌ی این مباحث _چه کودکان، چه بزرگسالان_ درگیر تفکر فلسفی می‌شویم. اهمیت اساسی تعلیم و تربیت، درتمایل خود یادگیرنده به دانستن است. فیلسوفان در بررسی‌های خود از آموزش و پرورش معنادار، به فرایند درگیرشدن با سوالات، فرصت ایجاد روابط مثبت باخود از جمله دستیابی به عزت‌نفس، اعتمادبه‌نفس و احترام به نفس و تفکر تاملی اشاره دارند (Mohr Lone, ۱۳۹۸).

والدین اغلب به پرسش‌های کودکان به‌عنوان ظرفیتی برای گشودن مسیرهای تفکر نگاه نمی‌کنند، زیرا معمولاً بدون تأمل کافی، تصور می‌کنیم، کودکان توانایی کاوش فلسفی ندارند. به‌طورکلی، کودکان دست‌کم گرفته می‌شوند. ما به این فرضیه، گرایش داریم که تفکر کودکان همیشه از تفکر بزرگسالان ناپخته‌تر است و درنتیجه، آنچه می‌گویند، چیز خاصی به دانسته‌های ما نمی‌افزاید. این درحالی است که به رسمیت شناختن فلسفی کودکان باید یکی از اهداف اصلی فلسفه‌ورزی در مدارس باشد. کودکی چیزی بیش از «بزرگسال در حال آموزش» است و دیدگاه‌های کودکان می‌تواند درک ما از جهان را پربارتر کنند. هر مرحله از زندگی، روش خاص خود را برای درک جهان دارد و نباید به آماده‌سازی برای مرحله بعد تقلیل یابد. بیش‌های کودکی اغلب وقتی بزرگ می‌شویم از بین می‌روند. حیرت فلسفی در کودکی آغاز می‌شود. درباور ارسطو «همه انسان‌ها به‌طور طبیعی برای فهمیدن تلاش می‌کنند». بسیاری از ما بزرگسالان، اگر به عقب برگردیم، به یاد می‌آوریم در کودکی بود که با پرسش‌های فلسفی حیرت خودمان را نشان دادیم (Lone Mohr, ۱۴۰۰).

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۱۷

کودکانی که در پشت میزهای خود نشسته و در انبوهی از اطلاعاتی غرق شده‌اند که به نظر در هم ریخته، بی هدف و بی ربط به زندگی‌شان است، حسی قوی از بی‌معنابودن یادگیری‌شان را دارند. کودکانی که آن را تجربه می‌کنند، با تلاش دنبال سرنخی می‌گردند که آن‌ها را به طریقی راهنمایی کند (باقری نوع پرست، ۱۳۹۵). علاقه به توسعه‌ی توانایی‌های فکری، پدیده‌ای نیست که در عصر حاضر مورد توجه قرار گرفته باشد. چنین علاقه‌ای در تاریخ تعلیم و تربیت ریشه دارد. متأسفانه مدارس امروز بیشتر توجه خود را به انتقال اطلاعات و حقایق علمی معطوف کرده، از تربیت انسان‌های متفکر و خلاق فاصله گرفته‌اند (شعبانی، ۱۳۸۲).

در نظر لیپمن مفهوم فلسفه بدین معنا نیست که برای فراگیران در کلاس از نظرات فلاسفه صحبت شود بلکه آموزش فلسفه، آموزش چگونه اندیشیدن است و در این قلمرو، پیش از آن‌که به درستی اندیشه تأکید شود، بر درست اندیشیدن تأکید می‌گردد (نقیب زاده، ۱۳۷۹). فلسفه برای کودکان (philosophy for children)، برنامه‌ای است که کودکان را در تمام مباحث کلاسی در زمینه‌ی موضوعات فلسفی، مشارکت می‌دهد. این برنامه، بهبود تفکر کودکان را از طریق معرفی بسیاری از پرسش‌های بزرگ به آن‌ها و تواناگردنشان در بررسی چنین پرسش‌هایی پی می‌گیرد. (Sprod، ۲۰۰۲، نقل از قائدی، ۱۳۹۵)

برنامه آموزش فلسفه به کودکان از دو جهت اهمیت پیدا می‌کند؛ از یک سو به دلیل اینکه مدارس ما به موسساتی برای انتقال دانش به حافظه‌ی دانش‌آموزان تبدیل شده‌اند و به شدت از هدف اصلی خود دور افتاده‌اند و از سوی دیگر، به دلیل آن‌که آموزش فلسفه به کودکان که امروزه در دنیا بسیار مورد توجه قرار گرفته است، در نظام آموزشی ما، بسیار از آن غفلت شده است و حتی تعداد مقالات و کتبی که در این زمینه نوشته شده، از انگشتان یک دست هم کمتر است. (قائدی، ۱۳۸۳). جوامع آزاد و منصف، موسساتی عقلانی و نهادهایی برابر و مشارکتی را در دل خود ایجاد می‌کند. آن‌ها شهروندانی را پرورش می‌دهند که نقاد و خلاق هستند، اما این صفات مستلزم تعقل و داوری است و تلاش برای پرورش داوری و تعقل بدون دخالت فلسفه‌ورزی همانند اجرای نمایش هملت، بدون شاهزاده‌ی دانمارک است (Lipman، ۱۹۹۱، به نقل از قائدی، ۱۳۹۵).

از آنجا که یکی از مسائل جدید آموزش و پرورش، آماده‌کردن کودکان برای دنیای در حال رشد و تغییر در ابعاد مختلف روان‌شناختی و اجتماعی می‌باشد، نیاز به آموزش تفکر خلاق واضح و روشن می‌گردد (فیشر، ۲۰۰۱). در برنامه‌ی فلسفه برای کودکان، فرض بر این است که از طریق انجام فعالیت‌های خلاق می‌توان تفکر منطقی و ابعاد اجتماعی و روان‌شناختی کودکان را

رشد داد. این برنامه به کودکان کمک می‌کند تا بتوانند تجارب، احساسات و ادراکات درونی خود را بیان کنند، آن‌ها را مورد بررسی قرار داده و نتایج آن را تحلیل نمایند. از طرفی، آموختن تفکر فلسفی، بخش مهمی از روند رشد شخصیتی کودکان و نوجوانان است. در حین تفکر کردن است که شخص از ماهیت انسانی خویش آگاهی می‌یابد. چنین تجاربی می‌توانند سبب تقویت عزت نفس شخص شوند. (Anderson, ۲۰۱۷).

لیپمن، خود موکدا اصرار دارد که فلسفه‌ی موردنظر در برنامه‌ی فلسفه برای کودکان، آموزشی است که در آن از فلسفه برای تحریک ذهن کودک به کاوشگری در جهت پاسخ‌گویی به نیاز و اشتیاقی که به معنا دارد، استفاده می‌شود. از منظر روانشناسی اسلامی، ویژگی‌های فطری از جمله آگاهی‌های فطری، توانایی یادگیری و درک، خلاقیت و نوآوری و سخن‌گویی و تفهیم و تفاهم، زمینه‌ی رشد تفکر فلسفی را فراهم می‌سازند. همچنین نظریه‌های روانشناسی رشد شناختی به عنوان مبانی روانشناختی برنامه‌ی فلسفه برای کودکان، بر نکات فوق، صحه می‌گذارند. (هدایتی، ۱۳۹۶).

از آنجایی که یکی از مهم‌ترین وظایف آموزش مدرسه‌ای، آماده‌کردن افراد برای زندگی در اجتماع است و هریک از دانش‌آموزان در حال و آینده مسئولیت‌ها و تکالیف ویژه‌ای را در قبال جامعه بر عهده‌دارند، ضروری است که محتوای برنامه‌ی درسی با توجه به نیازها، مسائل و مشکلات جامعه انتخاب گردد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۷، نقل از حسن نژاد، ۱۳۹۳) اما با وجود اهمیت فراوان کسب مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان، متأسفانه نظام آموزشی ما راه‌کارهای مناسب و مؤثری را برای بهبود تعاملات اجتماعی میان دانش‌آموزان و حتی دانش‌آموزان و اولیای مدرسه ارائه نداده است. اگر بخواهیم کودکان را برای چالش‌های این عصر آماده کنیم، باید مهارت‌های ویژه‌ای را به آن‌ها بیاموزیم تا بر اساس آن‌ها بتوانند بر زندگی و یادگیری خود مسلط شوند. شالوده مهارت‌های فکری کودکان، باید از همان سال‌های اولیه زندگی‌شان پی‌ریزی شود. آن‌ها باید با نگرشی باز به آینده خود بنگرند، فراخ‌اندیشی باعث می‌شود تا فرد خودمحمور نباشد و تعصب نوزد (صفایی مقدم، ۱۳۸۵). لذا آموزش و پرورش رسمی باید دانش‌آموزان را افرادی مطلع نسبت به مسائل جامعه تربیت کند. تنها از طریق آموزش مطالعات اجتماعی است که افراد با محیط جامعه خود آشنا می‌شوند. هیچ‌یک از مواد درسی هم‌چون مطالعات اجتماعی نمی‌تواند به تحقق این هدف‌ها کمک کند (فلاحیان و همکاران، ۱۳۹۱).

نظام تعلیم و تربیت هر کشور را باید نه تنها به‌عنوان نهادی در نظر گرفت که وظیفه‌ی آن، آموختن دانستی‌ها و تواناسازی کودکان امروز برای برآوردن نیازهای فردی آن‌هاست، بلکه

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۱۹

یکی از اساسی‌ترین نهادها در شکل‌دادن و پرورش شیوه‌ی تفکر و فلسفه‌ورزی است (فیشر به نقل از صفایی مقدم، ۱۳۸۵). متأسفانه ساختار کلاس‌ها و همایش‌ها و سخنرانی‌ها و کارگاه‌های آموزشی در زمینه‌ی مباحث فلسفی، طوری نیست که فلسفیدن واقعی در آن‌ها اتفاق بیفتد. لذا در نظام آموزش و پرورش فعلی، رشد روز افزون نظام آموزش محوری و تفریط در حذف فلسفه به بهانه‌ی عدم توانایی کودکان در تفکر انتزاعی، کودکان ما را به سمتی سوق داده که تنها با حفظ تجارب و نظریات علمی دیگران، دست و پنجه نرم کنند. متأسفانه در آموزش مواد درسی معمول در برنامه‌های آموزشی مدارس، زمان خاصی برای تفکر، استدلال و مباحثه در نظر گرفته نمی‌شود. تفکر عقلانی در هر حیطه‌ای بر اساس منطق و قواعد بنیادی صورت می‌گیرد؛ و راهبردهای ناظر به حل مسئله به تمام حیطه‌های تجربه مربوط می‌شود؛ بنابراین مدرسه باید در جهت تشویق به تفکر و اندیشیدن کودکان اقدام نماید (صفایی مقدم، ۱۳۸۵). بنابراین لازم است، برنامه‌ی درسی پرورش‌دهنده‌ی مهارت‌های تفکر فلسفی باشد. یکی از بخش‌های اصلی برنامه‌ی درسی رسمی نظام تعلیم و تربیت ما، برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی است که در این پژوهش به بررسی اهداف کلی برنامه‌ی فلسفه برای کودکان از دیدگاه لیپمن در مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی می‌پردازیم.

با وجود اینکه برنامه‌های آموزشی بسیاری از مدارس به این نکته اشاره دارند که مهارت‌های فکری کودکان باید پرورش یابد، اما فقط تعداد کمی از آن‌ها راهکارهای روشنی در جهت چگونگی نیل به این هدف ارائه می‌دهند (صفایی مقدم، ۱۳۸۵). بر مبنای مطالب فوق و با توجه به اهمیت این موضوع و با معرفی که از برنامه‌ی آموزش فلسفه برای کودکان صورت گرفت، مسئله اساسی تحقیق حاضر این است که تا چه اندازه محتوای کتاب مطالعات اجتماعی با برنامه آموزش فلسفه برای کودکان مطابقت دارد؟

در خصوص پیشینه‌ی پژوهش‌های حوزه فلسفه برای کودکان، تحقیقات زیادی به انجام رسیده است که به برخی اشاره می‌کنیم:

احمدی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان تأملی بر ابعاد فلسفی خواندن و نوشتن در برنامه فلسفه برای کودکان با تأکید بر مان‌های سوکی و پیکسی و کتاب راهنمای آن‌ها به این نتیجه رسیدند که ابعاد فلسفی برای خواندن عبارتند از: فلسفه-ورزی، نقش مکالمه در خواندن و نوشتن، خواندن به-عنوان استدلال، خوانش انتقادی و برای نوشتن عبارتند از: رابطه هنر با تجربه، معنی، روابط زیبایی-شناسانه، توجه، تجربه، ترجیحات و درستی-ها. برای تقویت این ابعاد، می‌توان از مهارت-هایی چون: ارائه دلیل، دیالوگ، استدلال‌ورزی، تشخیص جزء و

کل و مفهوم کلی در خواندن و کشف ابهامات و شکاف‌ها، تعاریف، مرتبط ساختن، تدوین شفاف مفاهیم، بیان تجربه، تمایزسازی برای نوشتن استفاده کرد. نتایج حاکی از آن است که بین خواندن و استدلال‌ورزی رابطه‌ای دوسویه برقرار است و همین امر به تقویت و گسترش تفکرات سطح بالا منجر می‌شود.

کنعانی هرنندی و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان تأثیر برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان بر رشد خلاقیت دانش‌آموزان را به انجام رساندند. هدف از انجام این پژوهش، تعیین تأثیر اجرای برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان بر رشد خلاقیت دانش‌آموزان بوده است. جامعه‌ی آماری پژوهش، دانش‌آموزان دختر پایه پنجم مقطع ابتدایی منطقه نوزده آموزش و پرورش شهر تهران بودند که از بین آنها ۵۶ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس به‌عنوان نمونه انتخاب و سپس در دو گروه آزمایش و گواه تقسیم شدند. یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از تأثیر مطلوب مداخله پژوهش بر خلاقیت و خرده‌مقیاس‌های آن داشت. به عبارتی یافته‌های پژوهش حاضر مبین آن است که برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان میزان خلاقیت فراگیران و مؤلفه‌های آن یعنی انعطاف‌پذیری، ابتکار، بسط، سیالی را در گروه آزمایش نسبت به گروه گواه را افزایش داده است.

معمدلی محمدآبادی و همکاران (۱۳۹۸) با «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی خوانداری دوره ابتدایی براساس معیارهای تفکر فلسفی با تأکید بر نظریه لیمن» به این نتیجه دست یافتند که در کتب موردبررسی، مقوله‌ی استدلال بیشترین میزان فراوانی به خود اختصاص داد و کمترین توجه به مقوله قضاوت شده بود. همچنین در بین کتب مورد بررسی، کتاب‌های فارسی خوانداری پایه‌های پنجم و ششم بیشتر از سایر کتب به مؤلفه‌های تفکر فلسفی توجه داشت. یافته‌های پژوهش برهمن و خدابخشی صادق‌آبادی (۱۳۹۶) در «آموزش فلسفه برای کودکان» باهدف کلی برنامه فلسفه برای کودکان، ایجاد مباحثه فلسفی به‌وسیله آفرینش اجتماع پژوهشی در سطح کلاس است. نتیجه حاصل از پژوهش‌های متعدد در این زمینه نشان داد که آموزش فلسفه برای کودکان قابل انجام و ضروری است.

در مقاله‌ای تحت عنوان تحلیل محتوای داستان‌های کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های تفکر فلسفی در برنامه فلسفه برای کودکان نوشته معمدلی محمدآبادی (۱۳۹۵)، نتایج نشان می‌دهد در این داستان‌ها، مقوله استدلال بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده و کم‌ترین توجه به مقوله حکمت شده است.

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۲۱

هدایتی و ماهزاده (۱۳۹۵) در پژوهشی به تبیین تأثیر برنامه آموزشی فلسفه برای کودکان و نوجوانان بر مهارت‌های حل مسئله اجتماعی در دانش‌آموزان پرداختند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که مشارکت در برنامه آموزشی فلسفه برای کودکان و نوجوانان منجر به بهبود مهارت کلی حل مسئله اجتماعی می‌گردد.

ستاری (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان رویکردهای مواجهه با برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان و معرفی راهکارهای مناسب برای کاربست آن در ایران، به پژوهش پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان، به‌منظور به‌کارگیری در نظام تربیتی ایران دارای نقاط قوت و ضعف است.

قبادیان (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی نقش برنامه آموزش فلسفه برای کودکان، بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پایه پنجم مدارس ابتدایی شهر خرم‌آباد پرداخته است. در این پژوهش بررسی‌های آماری حاصل نشان می‌دهد که برنامه آموزش فلسفه، بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کلاس پنجم تأثیر داشته است.

سجادیان جاغرق و همکاران (۱۳۹۴) با هدف طراحی برنامه آموزش فلسفه به کودکان ایرانی در پایه اول ابتدایی به تحقیق پرداختند. یافته‌ها نشان می‌دهد که اکثر متخصصان، اهداف پیشنهادی، رئوس محتوا، راهبردهای یاددهی یادگیری و رویکردهای این پژوهش را نسبتاً مطلوب ارزیابی کرده‌اند.

خادمی و همکاران (۱۳۹۴) طی پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم (۹۳-۹۴) ابتدایی برحسب مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی، به این نتیجه دست پیدا کردند که در این کتاب بیشتر بر مهارت‌های ارتباطی، مهارت پرورش حس همکاری و شناسایی ارزش‌های جامعه تأکید شده است.

جیل عاملی فروشانی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی به تبیین مبانی فلسفی (معرفت‌شناسی) آموزش فلسفه برای کودکان در ایران با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و با استفاده از نظام مقوله‌بندی قیاسی و ترکیب سازوار پرداختند. نتایج حاصل از این پژوهش بیانگر اختلافات و تشابهاتی بین مبانی معرفت‌شناسی فلسفه برای کودکان در غرب و برنامه‌ی درسی ملی است.

نوری و سعیدی پور (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان «فلسفه برای کودکان و نوجوانان (آموزش اخلاقیات و حقوق شهروندی)» به این نتیجه دست یافتند که کاوشگری فلسفی زمینه

قدرتمندی را فراهم می‌کند تا کودکان دریابند، خود می‌توانند درون تشکیلاتی در جوی مملو از توجه و ایمنی کارگزار باشند.

در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم و بنویسیم و هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بر اساس معیارهای برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان» که توسط مرعشی و همکاران در ۱۳۹۱ انجام شد، نتایج نشان‌دهنده آن بود که در کتب درسی موردبررسی به مقوله استدلال بیشترین توجه و کم‌ترین توجه به مقوله قضاوت شده بود.

استیون گورارد و همکاران (۲۰۱۷) طی تحقیقی با عنوان «آیا فلسفه برای کودکان» می‌تواند پیشرفت تحصیلی ابتدایی را بهبود بخشد؟» آن‌ها از این آزمایش نتیجه گرفتند که برای آن‌هایی که می‌خواهند نتایج پیشرفت تحصیلی را در مدت کوتاهی اصلاح کنند، تأکید بر رشد قدرت استدلال، نویدبخش است. این ارزیابی ثابت می‌کند که استفاده از زمان برنامه‌ی درسی به این طریق، به پیشرفت تحصیلی آسیب نمی‌زند و اظهار می‌نماید که چیزی شبیه فلسفه برای کودکان، رویکرد تحصیلی مناسبی است.

در پژوهشی، ورلی (۲۰۱۶) با عنوان فلسفه و کودکان نشان داد که برنامه آموزش فلسفه برای کودکان می‌تواند در جهت رشد و بهبود توانایی استدلال، پرورش خلاقیت، پرورش تفکر انتقادی، پرورش درک اخلاقی و ارزش‌های هنری، پرورش شهروندی و رشد میان‌فردی و فردی، پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه مؤثر است.

در پژوهش دی ماسی و سانتی (۲۰۱۶) که با عنوان یادگیری تفکر آزادمنشانه (دموکراتیک) با استفاده از آموزش فلسفه برای کودکان انجام دادند، نتایج نشان داد که دانش‌آموزان قادر به اندیشیدن به سبک تفکر آزادمنشانه در فرایند تصمیم‌گیری هستند.

هرچند به مقوله‌ی فلسفه برای کودکان توجه زیادی شده است، اما پژوهشی که به طور ویژه به بررسی اهداف اجرای برنامه فلسفه برای کودکان با توجه به محتوای درس مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی بپردازد، دیده نمی‌شود. از اینرو، این موضوع را در پژوهش پیشرو، دنبال می‌کنیم.

هدف اصلی پژوهش حاضر عبارت است از بررسی اهداف برنامه فلسفه برای کودکان در محتوای درس مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی در کتاب‌های درسی رسمی سال ۱۴۰۰ آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران.

اهداف جزئی عبارتند از:

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۲۳

۱. بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های فلسفه برای کودکان به تفکیک پایه پنجم و ششم ابتدایی
 ۲. مقایسه میزان پرداختن به اهداف کلی فلسفه برای کودکان در محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم
 ۳. بررسی میزان توجه به اهداف فلسفه برای کودکان در درسنامه مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی
 ۴. بررسی میزان توجه به اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی
- مطابق با اهداف فوق، سوالات پژوهش شامل موارد زیر است:

۱. میزان توجه به مؤلفه‌های فلسفه برای کودکان به تفکیک پایه پنجم و ششم ابتدایی چگونه است؟
۲. آیا میزان توجه به اهداف کلی فلسفه برای کودکان در محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم یکسان است؟
۳. چه میزان به اهداف کلی برنامه فلسفه برای کودکان در درسنامه مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم توجه شده است؟
۴. چه میزان به اهداف کلی برنامه فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم توجه شده است؟

۲. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش به روش تحلیل محتوا و با رویکرد کاربردی انجام شد. جامعه آماری شامل کتاب‌های مطالعات اجتماعی پنجم و ششم دوره ابتدایی است. نمونه آماری پژوهش برابر با جامعه آماری شامل کتب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ است. در این پژوهش برای تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی از فهرست و آرسه مؤلفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان که توسط محقق تدوین گردید، استفاده شد. این ابزار شامل ۵ هدف اصلی به اقتباس از نظریه لیپمن و ۱۵ مؤلفه فرعی محقق ساخته (جدول ۱) است. منبع استخراج این مؤلفه‌ها کتاب قانیدی (۱۳۹۵) و کتاب باقری نوع پرست (۱۳۹۵) است که برای تعیین روایی محتوایی، فهرست و آرسه در اختیار ۱۰ نفر از صاحب‌نظران و محققان قرار گرفت.

۱.۲ اهداف فلسفه برای کودکان

از نظر لیپمن هدف عمده برنامه آموزش فلسفه برای کودکان آن است که به کودکان کمک کند تا پیاموند چگونه خودشان فکر کنند. او اهداف برنامه‌ی فلسفه برای کودکان را به صورت زیر دسته‌بندی کرده است.

۱. بهبود توانایی استدلال
۲. پرورش خلاقیت
۳. رشد فردی و میان فردی
۴. پرورش درک اخلاقی
۵. پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه (فائدی، ۱۳۹۵).

جدول ۱. شاخص‌های تحقیق برنامه فلسفه برای کودکان

برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان	اهداف فلسفه برای کودکان	
۱- ارائه تمرین گروه‌بندی و طبقه‌بندی کردن، به فراگیر کمک می‌کند که ارتباطها را دریابد و تفاوت‌ها را درک نماید.	بهبود توانایی استدلال	اهداف فلسفه برای کودکان
۲- فراگیر را به یادگیری موضوع موردنظر و تجزیه و تحلیل آن موضوع وادار می‌کند.		
۳- مسئله محور طراحی شده است.		
۴- باعث تقویت پرسشگری و نگاه کردن به امور از منظر وسیع‌تر می‌شود.	پرورش خلاقیت	اهداف فلسفه برای کودکان
۵- ابتکار دانش‌آموزان را پرورش می‌دهد و سبب سیال شدن ذهن کودک می‌شود.		
۶- فراگیر را به سوی ایجاد افکار، ایده‌ها و تصورات خلاق هدایت می‌کند.	رشد فردی و میان فردی	اهداف فلسفه برای کودکان
۷- با قرار دادن فراگیر در موقعیت‌های مختلف، ابداع روش‌های جدید، پیشنهاد دادن، تجسم کردن و پیش‌بینی کردن راه، در او تقویت می‌کند.		
۸- دانش‌آموز را وادار به بحث و گفتگو می‌کند.	رشد فردی و میان فردی	اهداف فلسفه برای کودکان
۹- می‌تواند تقویتی دوجانبه در فعالیت‌های فکری و عاطفی کودکان ایجاد کند.		

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۲۵

<p>۱۰- آشنا کردن کودکان با رفتاری که جامعه از آن‌ها انتظار دارد.</p> <p>۱۱- موضوعات اخلاقی بحث‌برانگیز که برگرفته از موقعیت‌های واقعی زندگی است را مطرح می‌کند.</p> <p>۱۲- برای تسهیل قدرت تصمیم‌گیری، کودک را در موقعیت‌های ناآشنا قرار داده تا او در مسیر رفتار اخلاقی گیرد.</p> <p>۱۳- کودکان را با موقعیت‌های مختلف اخلاقی آشنا می‌کند و با ارائه تمرین‌های مناسب، پیامدهای داورهای اخلاقی گوناگون را موردسنجش قرار می‌دهد.</p>	<p>پژوهش درک اخلاقی</p>
<p>۱۴- فراگیر را در موقعیت معنادار قرار می‌دهد تا بتواند یادگیری رغبت‌انگیز و رضایت‌بخش تجربه کند و بین موقعیت تازه تجربه شخصی رابطه برقرار کند.</p> <p>۱۵- موضوع‌هایی را مطرح می‌کند که ارتباط تنگاتنگی با موقعیت‌های واقعی زندگی داشته و تفکربرانگیز است و همچنین بر میزان تلاش دانش‌آموز بر یادگیری و درک مطلب می‌افزاید.</p>	<p>مفهوم‌های پژوهش درک اخلاقی</p>

برای حصول اطمینان از پایایی تحلیل محتوا، فهرست واری و تحلیل انجام‌شده، در اختیار چند متخصص برنامه‌ریزی درسی قرار گرفت تا نتایج تحلیل محتوای پژوهشگران را دوباره بررسی و تحلیل نمایند. در پایان، نتیجه مبین ۸۷٪ ضریب توافق بین متخصصین و پژوهشگران بود. در تحلیل محتوای موردنظر ابتدا میزان فراوانی نشانگرها بر اساس صفحات (متن، فعالیت و کاربرگ، تصاویر) در هر درس از محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم مشخص گردید. سپس بر اساس تعداد هر مؤلفه در شاخص‌های موردنظر، با کمک میانگین، فراوانی و درصد فراوانی ۱۵ مؤلفه از پنج هدف برنامه فلسفه برای کودکان محاسبه شد. به‌منظور پردازش داده‌های جمع‌آوری‌شده تلاش گردید که از روش جدیدی که برگرفته از تئوری سیستم‌هاست، استفاده شود. این روش آنتروپی شانون است که پردازش داده‌ها را در بحث تحلیل محتوا با نگاه جدیدی مطرح می‌کند. براساس این روش که به مدل جبرانی مشهور است، محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی پنجم و ششم ابتدایی براساس اهداف برنامه فلسفه برای کودکان تحلیل شد و دو پاسخگو شناسایی و طبقه بندی شدند. در ابتدا پیام برحسب مقوله‌ها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمارش شد. براساس داده‌های جدول، فراوانی این داده‌ها به هنجار گردید، سپس بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه شد و در پایان با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها، ضریب اهمیت هریک از مقوله‌ها بدست آمد.

۳. یافته‌های پژوهش

در این بخش، ابتدا بخشی از جداول توزیع فراوانی مؤلفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان مربوط به فرایند کدگذاری محتوای کتاب‌های موردبررسی ارائه و در ادامه به سوالات پژوهش پاسخ داده می‌شود.

جدول ۲. توزیع فراوانی مؤلفه‌های اهداف فلسفه بر ای کودکان در کتاب مطالعات پنجم ابتدایی

اهداف	فصل اول					فصل دوم						
	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
بهبود توانایی استدلال	۱	۴	۵	۱	۲	۳	۳	۴	۶	۶	۵	
	۲	۵	۵	۴	۴	۴	۵	۵	۶	۶	۶	
	۳	۲	۳	۰	۰	۱	۲	۱	۱	۲	۰	
	۴	۲	۲	۱	۱	۴	۴	۵	۳	۶	۵	
پرورش خلاقیت	۵	۱	۳	۱	۲	۱	۳	۰	۰	۰	۰	
	۶	۳	۳	۲	۲	۱	۲	۰	۳	۰	۰	
	۷	۰	۰	۱	۰	۱	۲	۰	۰	۲	۰	
رشد فردی و میان فردی	۸	۵	۵	۴	۴	۵	۵	۵	۶	۶	۶	
	۹	۵	۵	۴	۳	۱	۱	۰	۶	۵	۶	
پرورش درک اخلاقی	۱۰	۶	۳	۴	۴	۰	۱	۱	۴	۵	۶	
	۱۱	۵	۵	۴	۳	۰	۰	۰	۱	۰	۳	
	۱۲	۲	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	
	۱۳	۵	۵	۳	۲	۰	۰	۰	۱	۰	۲	
پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه	۱۴	۵	۵	۴	۳	۰	۰	۰	۳	۲	۱	
	۱۵	۵	۵	۴	۳	۱	۱	۰	۶	۵	۲	

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۲۷

جدول ۳-۴ توزیع فراوانی مؤلفه‌های اهداف برنامه فلسفه بر ای کودکان
در کتاب مطالعات پنجم ابتدایی

اهداف	تخصص	فصل سوم					فصل چهارم					فصل پنجم				جمع کل	
		درس ۱	درس ۲	درس ۳	درس ۴	درس ۵	درس ۶	درس ۷	درس ۸	درس ۹	درس ۱۰	درس ۱۱	درس ۱۲	درس ۱۳			
پرورش اخلاق شهروندی	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۰
	۲	۴	۲	۰	۰	۴	۳	۲	۶	۵	۳	۳	۴	۴	۴	۴	۵۵
	۳	۴	۳	۱	۰	۰	۱	۲	۰	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۶۱
	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰
	۵	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۲۶
	۶	۰	۰	۱	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۳۲
	۷	۰	۰	۰	۰	۴	۳	۱	۲	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۳۶
	۸	۰	۰	۰	۰	۲	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۳
	۹	۶	۴	۰	۰	۰	۱	۲	۰	۳	۳	۱	۴	۴	۴	۴	۵۸
	۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۲
	۱۱	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۳	۳۷
	۱۲	۲	۲	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۸
بهبود توانایی استدلال	۱۳	۵	۴	۵	۶	۳	۲	۲	۳	۲	۳	۲	۴	۴	۴	۸۰	
	۱۴	۶	۴	۶	۶	۴	۳	۲	۶	۴	۳	۳	۴	۴	۴	۱۰۱	
	۱۵	۰	۰	۲	۲	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱۹	
	۱۶	۲	۲	۶	۴	۴	۳	۱	۵	۵	۴	۲	۴	۴	۴	۷۵	
پرورش خلاقیت	۱۷	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۲	
	۱۸	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۸	
	۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶	
رشد فردی و میان فردی	۲۰	۶	۴	۶	۶	۴	۳	۳	۵	۳	۲	۲	۳	۳	۳	۹۸	
	۲۱	۵	۴	۵	۲	۴	۳	۲	۳	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۷۰	
پرورش درک اخلاقی	۲۲	۰	۰	۱	۰	۳	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۲	۲	۲	۴۴	
	۲۳	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۵	
	۲۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶	
	۲۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۱	۲	۲	۲	۲۳	

پرورش توانایی مفهوم یابی در تجربه	۲۶	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۵
	۲۷	۳	۲	۲	۰	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴۲

جدول ۳. توزیع فراوانی مؤلفه‌های اهداف برنامه فلسفه برای کودکان
در کتاب مطالعات ششم ابتدایی

	فصل اول		فصل دوم		فصل سوم		فصل چهارم		فصل پنجم		فصل ششم		
	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	
اهداف	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	
بهبود توانایی استدلال	۱	۵	۲	۱	۳	۱	۶	۴	۳	۲	۲	۱	۲
	۲	۵	۳	۳	۵	۳	۷	۶	۴	۴	۴	۴	۳
	۳	۴	۲	۲	۴	۱	۲	۳	۲	۱	۱	۲	۱
	۴	۳	۰	۰	۲	۳	۵	۶	۳	۶	۵	۶	۳
پرورش خلاقیت	۵	۱	۱	۰	۲	۲	۳	۰	۱	۰	۰	۱	۰
	۶	۲	۲	۰	۳	۲	۳	۱	۲	۱	۱	۱	۰
	۷	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۲	۰	۰	۱	۰
رشد فردی و میان فردی	۸	۵	۳	۳	۵	۳	۷	۶	۴	۶	۴	۷	۳
	۹	۵	۳	۳	۵	۳	۷	۵	۴	۳	۴	۳	۳
پرورش درک اخلاقی	۱۰	۴	۳	۳	۵	۱	۴	۰	۱	۲	۲	۲	۲
	۱۱	۴	۳	۳	۵	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	۱۲	۰	۱	۲	۴	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	۱۳	۲	۳	۲	۴	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه	۱۴	۱	۳	۲	۴	۱	۲	۲	۰	۰	۰	۰	۰
	۱۵	۵	۳	۳	۵	۳	۶	۴	۲	۱	۰	۱	۱

جمع بندی فرایند استخراج مؤلفه‌های مربوط به اهداف برنامه فلسفه برای کودکان در جدول

زیر ارائه می‌شود:

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۲۹

جدول ۴. میزان توجه به اهداف و مؤلفه‌های برنامه فلسفه برای کودکان در صفحات محتوای کتاب مطالعات پنجم و ششم ابتدایی

عنوان کتاب	اهداف فلسفه برای کودکان	فروانی مؤلفه‌ها	فراوانی اهداف (میانگین فراوانی مؤلفه)	درصد فراوانی اهداف
مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی	بهبود توانایی استدلال (۴ مؤلفه)	۲۷۵	۶۹	۱۳
	پرورش خلاقیت (۳ مؤلفه)	۳۶	۱۲	۲
	رشد فردی و میان فردی (۲ مؤلفه)	۱۶۸	۸۴	۱۵
	پرورش درک اخلاقی (۴ مؤلفه)	۹۸	۲۵	۵
	پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه (۲ مؤلفه)	۶۷	۳۴	۶
مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی	بهبود توانایی استدلال (۴ مؤلفه)	۲۹۰	۷۳	۱۳
	پرورش خلاقیت (۳ مؤلفه)	۶۰	۲۰	۴
	رشد فردی و میان فردی (۲ مؤلفه)	۱۸۱	۹۱	۱۷
	پرورش درک اخلاقی (۴ مؤلفه)	۹۶	۲۴	۴
	پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه (۲ مؤلفه)	۷۵	۳۸	۷
جمع			۵۴۹	۱۰۰

جدول ۴-۴. توزیع فراوانی مؤلفه‌های اهداف برنامه فلسفه برای کودکان در کتاب مطالعات ششم ابتدایی

اهداف	شاخص	فصل ۷		فصل ۸		فصل ۹		فصل ۱۰		فصل ۱۱		فصل ۱۲		جمع کل
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	
پرورش اخلاق شهروندی	۱	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۴
	۲	۱	۴	۳	۰	۵	۵	۵	۱	۴	۳	۶	۴	۸۳
	۳	۴	۶	۴	۳	۴	۵	۵	۳	۲	۲	۲	۲	۸۲
	۴	۳	۲	۱	۲	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۲۳
	۵	۳	۵	۲	۳	۱	۳	۲	۱	۱	۰	۰	۱	۳۹
	۶	۱	۶	۰	۲	۱	۲	۲	۱	۱	۳	۳	۲	۴۵

۱۳۰ تفکر و کودک، سال ۱۴، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

	۷	۱	۵	۱	۲	۱	۲	۲	۱	۱	۲	۳	۴	۵۲
	۸	۱	۴	۰	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۲۹
	۹	۱	۴	۳	۱	۵	۵	۶	۴	۱	۳	۶	۳	۸۳
	۱۰	۱	۵	۲	۲	۱	۳	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۴۷
	۱۱	۰	۴	۱	۴	۱	۲	۰	۱	۱	۱	۴	۴	۴۸
	۱۲	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۱۸
بهبود توانایی استدلال	۱۳	۳	۴	۴	۴	۳	۴	۲	۳	۲	۱	۲	۰	۶۴
	۱۴	۴	۶	۵	۴	۳	۵	۵	۴	۴	۲	۴	۱	۹۸
	۱۵	۰	۱	۱	۳	۲	۲	۲	۰	۲	۱	۱	۱	۳۹
	۱۶	۲	۴	۵	۴	۵	۵	۴	۳	۴	۳	۴	۴	۸۹
پرورش خلاقیت	۱۷	۳	۳	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲۰
	۱۸	۳	۴	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲۸
	۱۹	۰	۳	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۲
رشد فردی و میان فردی	۲۰	۴	۶	۵	۵	۵	۵	۶	۴	۵	۳	۶	۳	۱۱۳
	۲۱	۴	۶	۱	۴	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۶۸
پرورش درک اخلاقی	۲۲	۴	۵	۱	۲	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴۴
	۲۳	۴	۶	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۹
	۲۴	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۹
	۲۵	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۴
پرورش توانایی مفهوم یابی در تجربه	۲۶	۲	۴	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۳
	۲۷	۴	۶	۳	۴	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵۲

- در پاسخ به سوال شماره ۱ در خصوص میزان توجه به مؤلفه‌های فلسفه برای کودکان به تفکیک پایه پنجم و ششم ابتدایی، بر اساس جدول ۲ تا ۴ جدول زیر حاصل آمده است:

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۳۱

جدول ۵. میزان توجه به اهداف و مؤلفه‌های فلسفه برای کودکان در جامعه مورد بررسی

عنوان کتاب	فراوانی	درصد فراوانی
مطالعات اجتماعی پنجم	۲۲۴	۴۷
مطالعات اجتماعی ششم	۲۴۶	۵۳
جمع	۴۷۰	۱۰۰

براساس جدول ۵. توجه به مؤلفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان در کتاب مطالعات ششم ابتدایی با ۵۳٪ بیشتر از توجه به مؤلفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم با ۴۷٪ است؛ این تحلیل نشان می‌دهد که میزان توجه به مؤلفه‌ها در پایه ششم افزایش پیدا کرده است؛ به عبارت دیگر میزان یکسانی در پرداختن به اهداف فلسفه برای کودکان در مطالعات پنجم و ششم دیده نمی‌شود. به منظور بررسی معناداری این مسئله از آزمون خی دو استفاده شده است.

جدول ۶. خلاصه داده‌های آزمون خی دو برای میزان توجه به اهداف فلسفه برای کودکان در بین پایه پنجم و ششم

سؤال	سطح معناداری	درجه آزادی	خی دو χ^2
آیا توجه کتاب مطالعات اجتماعی به اهداف فلسفه برای کودکان در پایه پنجم و ششم یکسان است؟	< 0.0005	۱	۲/۲۲

براساس این جدول چون خی دو محاسبه شده (۲/۲۲) کوچک‌تر از خی دو جدول (۳/۸۴) و احتمال ۰/۰۵ است بنابراین فرضیه صفر تأیید می‌شود و نتیجه می‌گیریم که بین فراوانی‌های مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار تفاوت معناداری وجود ندارد. پس میزان توجه به اهداف فلسفه برای کودکان در کتاب مطالعات اجتماعی در پایه پنجم و ششم یکسان است و اختلاف ظاهری مشاهده شده اتفاقی می‌باشد.

- میزان توجه به اهداف برنامه فلسفه برای کودکان در درسنامه مطالعات اجتماعی بخش تاریخ پنجم و ششم ابتدایی

جدول ۷. میزان توجه به اهداف برنامه فلسفه برای کودکان در جامعه مورد بررسی

اهداف فلسفه برای کودکان	فراوانی	درصد فراوانی
بهبود توانایی استدلال	۱۴۲	۳۰
پرورش خلاقیت	۳۲	۷
رشد فردی و میان فردی	۱۷۵	۳۷
پرورش درک اخلاقی	۴۹	۱۱
پرورش توانایی مفهومیابی در تجربه	۷۲	۱۵
جمع	۴۷۰	۱۰۰

براساس جدول ۷. بیشترین توجه به «رشد فردی و میان فردی» با ۳۷٪ درصد و کم‌ترین توجه به «پرورش خلاقیت» ۷٪ درصد شده است. هم‌چنین درصد توجه به اهداف مختلف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات پنجم و ششم توزیع یکسانی ندارد. «بهبود توانایی استدلال» ۳۰٪، «پرورش درک اخلاقی» ۱۱٪، «پرورش توانایی مفهومیابی در تجربه» ۱۵٪ را به خود اختصاص داده‌اند. برای محاسبه معناداری این موضوع از آزمون خی دو استفاده شده است.

جدول ۸. خلاصه داده‌های آزمون خی ۲ برای میزان توجه به اهداف فلسفه برای کودکان

سؤال	سطح معناداری	درجه آزادی	خی دو χ^2
آیا میزان توجه محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم به اهداف کلی فلسفه برای کودکان یکسان است؟	< 0.0005	۵	۲۱۲/۵۳

مطابق جدول ۸ فراوانی پاسخ‌ها از لحاظ آماری معنادار است یعنی خی دو محاسبه‌شده (۹۵/۸۷) از خی دو جدول (۱۱/۰۷) با احتمال ۰/۰۵ خیلی بیشتر است؛ به عبارت دیگر میزان توجه محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم به اهداف کلی فلسفه برای کودکان یکسان نیست.

به منظور پاسخ‌گویی به سؤال مربوط به بررسی میزان توجه به اهداف کلی فلسفه برای کودکان در محتوای کتب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم ابتدایی از روش آنتروپی شانون استفاده شد. در مرحله اول، نتایج توصیفی در قالب جدول، در مرحله دوم، تنظیم جدول

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۳۳

داده‌های به‌نجارشده، در مرحله سوم، ارائه مقدار بار اطلاعاتی در جدول پس از نرمال‌سازی و مرحله آخر، جدول تنظیم ضریب اهمیت انجام گرفت.

جدول ۹. نتایج تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم از نظر میزان توجه به اهداف فلسفه برای کودکان

کتاب	بهبود توانایی استدلال	پرورش خلاقیت	رشد فردی و میان فردی	پرورش درک اخلاقی	پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه	جمع کل
مطالعات پنجم	۶۹	۱۲	۸۴	۲۵	۳۴	۲۲۴
مطالعات ششم	۷۳	۲۰	۹۱	۲۴	۳۸	۲۴۶
جمع	۱۴۲	۳۲	۱۷۵	۴۹	۷۲	۴۷۰

براساس جدول ۹. مجموع فراوانی اهداف تحلیل‌شده در کتاب‌های مورد بررسی ۴۷۰ مورد بود که این موارد نشان می‌دهد، کتاب مطالعات ششم توجه بیشتری به اهداف فلسفه برای کودکان داشته است.

جدول ۱۰. داده‌های به‌نجارشده اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات پنجم و ششم

کتاب	بهبود توانایی استدلال	پرورش خلاقیت	رشد فردی و میان فردی	پرورش درک اخلاقی	پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه
مطالعات پنجم	۰/۴۸۵	۰/۳۷۵	۰/۴۸	۰/۵۱۰	۰/۴۷۲
مطالعات ششم	۰/۵۱۴	۰/۶۲۵	۰/۵۲	۰/۴۸۹	۰/۵۲۷

در جدول ۱۰ داده‌های بهنجار شده توجه به اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای کتب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم دوره ابتدایی آمده است. پس از نرمال سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) هریک از مؤلفه‌ها در جدول ۸ آورده شده است.

جدول ۱۱. مقدار بار اطلاعاتی اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات پنجم و ششم

پرورش توانایی مفهومی‌یابی در تجربه	پرورش درک اخلاقی	رشد فردی و میان فردی	پرورش خلاقیت	بهبود توانایی استدلال	
۰/۹۹۵۰	۰/۹۹۶۴	۰/۹۹۳۶	۰/۹۵۰	۰/۹۹۵۰	بار اطلاعاتی

در مرحله پایانی ضریب اهمیت اهداف فلسفه برای کودکان با استفاده از فرمول مرحله سوم شانون بدست آمده است. هر قسمتی که بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد، از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است.

جدول ۱۲. مقدار ضریب اهمیت اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات پنجم و ششم

پرورش توانایی مفهومی‌یابی در تجربه	پرورش درک اخلاقی	رشد فردی و میان فردی	پرورش خلاقیت	بهبود توانایی استدلال	
۰/۲۰۱۸	۰/۲۰۲۱	۰/۲۰۱۵	۰/۱۹۲۶	۰/۲۰۱۸	ضریب اهمیت

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۳۵

نتایج جدول ۱۲. نشان می‌دهد که از بین اهداف، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به «پرورش درک اخلاقی» و کمترین ضریب اهمیت مربوط به «پرورش خلاقیت» است. از سوی دیگر، دو هدف «بهبود توانایی استدلال» و «پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه» ضریب اهمیت یکسانی دارند.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

به منظور پاسخ‌گویی به سوالات پژوهش، بعد از تحلیل و بررسی محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم بر اساس سیاهه مؤلفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان، میزان توجه به این اهداف و مؤلفه‌های مربوط به آن در تعداد صفحات هر دو کتاب با روش آمار توصیفی مشخص گردید. پس از تحلیل نهایی دو کتاب از مجموع ۴۷۰ مؤلفه، ۲۲۴ مؤلفه، یعنی ۴۷٪ درصد مربوط به محتوای کتاب مطالعات پنجم و ۲۴۶ مؤلفه، یعنی ۵۳٪ درصد مربوط به محتوای کتاب مطالعات ششم بود. این نتایج نشان می‌دهد که میزان توجه به مؤلفه‌های اهداف فلسفه برای کودکان در پایه ششم افزایش پیدا کرده است. به عبارت دیگر میزان یکسانی در پرداختن به اهداف فلسفه برای کودکان در مطالعات پنجم و ششم دیده نمی‌شود که به منظور بررسی معناداری این مسئله از آزمون خی دو استفاده شد. نتیجه این آزمون نشان داد که خی دو محاسبه شده (۲/۲۲) کوچک‌تر از خی دو جدول (۳/۸۴) و احتمال ۰/۰۵ است. از اینرو نتیجه می‌گیریم که بین فراوانی‌های مشاهده‌شده و فراوانی مورد انتظار تفاوت معناداری وجود ندارد پس توجه کتاب مطالعات اجتماعی به اهداف فلسفه برای کودکان در پایه پنجم و ششم یکسان است و اختلاف ظاهری مشاهده‌شده فقط اتفاقی بوده است.

در مرحله بعدی، فراوانی صفحات مربوط به هر کدام از اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم نیز بررسی شد. نتایج نشان از این دارد که در صفحات هر دو کتاب، از مجموع ۴۷۰ مؤلفه، بیشترین توجه به «رشد فردی و میان فردی» با فراوانی ۱۷۵ یا ۳۷٪ درصد و کمترین توجه به «پرورش خلاقیت» با فراوانی ۳۲ یا ۷٪ درصد شده است. همچنین درصد توجه به اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای کتاب مطالعات پنجم و ششم توزیع یکسانی ندارد. «بهبود توانایی استدلال» با فراوانی ۱۴۲ یا ۳۰٪، «پرورش درک اخلاقی» با فراوانی ۴۹ یا ۱۱٪، «پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه» با فراوانی ۷۲ و یا

۱۵٪ از تمام صفحات را به خود اختصاص داده‌اند. برای محاسبه معناداری این موضوع نیز از آزمون خی دو استفاده شد.

در ارتباط با میزان توجه محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم به اهداف کلی فلسفه برای کودکان، نتایج نشان داد که خی دو محاسبه شده (۹۵/۸۷) از خی دو جدول (۱۱/۰۷) با احتمال ۰/۰۵ بیشتر است؛ به عبارت دیگر میزان توجه محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم به اهداف کلی فلسفه برای کودکان یکسان نیست. این آزمون نشان می‌دهد که توزیع فراوانی اهداف فلسفه برای کودکان در کتاب مطالعات پنجم و ششم متفاوت است.

در تبیین نتایج پژوهش، چنین به نظر می‌رسد که در این دو کتاب از میان این پنج هدف به پرورش خلاقیت و پرورش درک اخلاقی از نظر فراوانی کمتر پرداخته شده و بر هدف رشد فردی و میان فردی، بیشترین تاکید شده است؛ اما پس از تفسیر داده‌ها و محاسبه ضریب اهمیت، نتایج، گویای ضریب اهمیت یکسان برای رشد فردی و میان فردی، بهبود توانایی استدلال، پرورش درک اخلاقی و پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه در این دو کتاب می‌باشد و پرورش خلاقیت از درجه‌ی اهمیت کمتری برخوردارند. این مطلب، نشان می‌دهد که محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی به اهداف فلسفه برای کودکان، توجه پراکنده و نامتوازنی داشته است. با توجه به این که پرورش درک اخلاقی در بین پنج هدف برنامه فلسفه برای کودکان یک هدف صوری و کاملاً انتزاعی است و تقریباً یک سازه در بالاترین سطح انتزاعی می‌باشد، در این تحقیق از بیشترین ضریب اهمیت برخوردار شده است. نظر به اینکه با افزایش سن، کودک به سمت تفکر انتزاعی و تجربی پیش می‌رود، در نتیجه، این محتوا از ضریب اهمیت بالایی برخوردار شده است.

نتایج نشان می‌دهد که مؤلفه‌های «بهبود توانایی استدلال»، «رشد فردی و میان فردی»، «پرورش درک اخلاقی» و «پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه» دارای ضریب اهمیت ۰/۲۰۱۸ است. از اینرو می‌توان گفت که توجه به اهداف عنوان شده در محتوای دو کتاب در سطح متوسط ارزیابی شده است. این یافته‌ها با نتیجه پژوهش مرعشی و همکاران (۱۳۹۱) تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم و بنویسیم و هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بر اساس معیارهای برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان» همسو می‌باشد. مرعشی و همکاران معتقدند در کتب درسی مورد بررسی، مقوله استدلال بیشترین میزان فراوانی را به خود اختصاص داده و کم‌ترین توجه به مقوله قضاوت شده است. همچنین با یافته‌های خادمی و همکاران (۱۳۹۴) که

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۳۷

طی پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم (۹۴-۹۳) ابتدایی برحسب مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی پرداخته، به این نتیجه دست پیدا کردند که مهارت‌های گروهی بیش‌ترین فراوانی را دارند و بیشترین و کمترین ضریب اهمیت، به ترتیب به مهارت‌های جرئت‌ورزی و مهارت ارتباطی مربوط بود، همسو است.

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بررسی محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی با توجه به اهداف کلی فلسفه برای کودکان دارای ۱۶ درصد از ضریب اهمیت است که با نتیجه پژوهش حسینی (۱۳۹۰) که تحت عنوان «بررسی رویکردهای مختلف در برنامه آموزش فلسفه برای کودکان و نسبت آن با برنامه‌ی درسی رسمی به صورت توصیفی - تحلیلی» انجام گرفت، همسو و در یک راستا است. با توجه به این‌که در پژوهش حاضر بیشترین ضریب اهمیت اهداف فلسفه برای کودکان در محتوای دو کتاب مربوط به «بهبود توانایی استدلال»، «رشد فردی و میان فردی»، «پرورش درک اخلاقی» و «پرورش توانایی مفهوم‌یابی در تجربه» می‌باشد می‌توان این اهداف را در کتاب مطالعات اجتماعی بر اساس برنامه فلسفه برای کودکان اجرایی نمود؛ همان‌طور که هدایتی و همکاران (۱۳۸۹) به پژوهشی تحت عنوان «کودکان متفکر، روابط میان فردی مؤثر مطالعه تحقیقی پیرامون تأثیر برنامه فلسفه برای کودکان بر ارتباطات اجتماعی کودکان»، پرداختند و به همین نتیجه رسیدند.

در پژوهش حاضر با توجه به فراوانی‌های به دست آمده، بیشترین سطح توجه به روابط فردی و میان فردی و بعد از آن به بهبود توانایی استدلال اختصاص یافته است که با پژوهش معتمدی محمدآبادی (۱۳۹۵) که در زمینه تحلیل محتوای داستان‌های تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های تفکر فلسفی در برنامه فلسفه برای کودکان انجام گرفته است، تا حدودی همسو می‌باشد. او پس از تحلیل ۱۰ داستان از کتاب تفکر و پژوهش، به این نتیجه دست یافت که در این کتاب، بیشترین توجه به مقوله استدلال شده است.

به عنوان جمع‌بندی مباحث فوق بایست گفت، آنچه از محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم دریافت می‌شود، این است که درصد خیلی کمی از موضوعات درسی به صورت داستان نقل شده است و محتوا به صورت توصیفی می‌باشد که مناسب آموزش فلسفه برای کودکان نیست. با توجه به اهمیت داستان در برنامه‌ی فلسفه برای کودکان و نقش محتوا علاوه بر فراگیرمحور بودن و جامعه‌محور بودن در طراحی برنامه‌ی درسی، پیشنهاد می‌شود که مولفان و برنامه‌ریزان درسی به محتوا در کتاب مطالعات اجتماعی توجه نمایند. همچنین در پژوهش حاضر، براساس آنچه تحلیل محتوای دو کتاب مطالعات پنجم و ششم نشان می‌دهد،

اهداف فلسفه برای کودکان تنها ۱۶٪ درصد ضریب اهمیت و در حد متوسط است. چنین به نظر می‌رسد که نقش اجرای برنامه فلسفه برای کودکان از طریق محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم خیلی کم‌رنگ است.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود، محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پنجم و ششم با پروانیدن مفاهیم اساسی و روش‌ها به صورت عملی و کاربردی به اجرای اهداف برنامه‌ی فلسفه برای کودکان پرداخته شود و نه اینکه تأکیدی به انتقال دادن انبوه وقایع علمی داشته باشد.

طبق نتایج حاصل از پژوهش حاضر، از آنجایی که بین اهداف فلسفه برای کودکان و اهداف مطالعات اجتماعی وجه مشترکی وجود دارد؛ لذا برنامه‌ریزان درسی می‌توانند محتوای کتاب مطالعات اجتماعی را بر اساس فرایندهای اجتماع پژوهشی مطابق با اهداف فلسفه برای کودکان تغییر دهند.

دو هدف برنامه فلسفه برای کودکان پرورش درک اخلاقی و بهبود توانایی مفهوم‌یابی در تجربه است که دانش‌آموزان را با موقعیت‌های اخلاقی گوناگون مواجه می‌کند و تجربیات آن‌ها را می‌سنجد و بهبود می‌بخشد. لذا جالب‌تر است که محتویات دو کتاب مطالعات اجتماعی متشکل از فعالیت‌های عملی و قراردادن دانش‌آموز در موقعیت عمل و تجربه باشد.

از آنجایی که کتاب مطالعات اجتماعی در برنامه‌ی درسی مبتنی بر موضوعات مرتبط است، برنامه‌ی درسی آموزش فلسفه برای کودکان را به سختی می‌توان در قالب این برنامه‌ها قرارداد. با توجه به اینکه برنامه فلسفه برای کودکان، برنامه‌ای منظم و جامع است و در آن به مطالعات اجتماعی، علمی و اخلاقی و مطالعات فلسفی به عنوان حوزه مهم توجه می‌شود، بهره‌گیری از برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان در حوزه برنامه‌ریزی درسی برای آموزش مطالعات اجتماعی بایست، از سوی برنامه‌ریزان مورد توجه قرار گیرد.

پیشنهاد می‌شود، فصلی از کتاب‌های دوره ابتدایی خصوصاً مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم به پرورش اخلاق اختصاص یابد. تا آنجایی که ممکن است، محتوای دروس و موضوعات و مباحث کتاب مطالعات اجتماعی، در قالب داستان‌های فکری بیان شوند. معرفی برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان و روش اجرای آن به معلمان با تشکیل کارگاه‌ها و برگزاری کلاس‌های آموزشی در دستور کار آموزش و پرورش قرار گیرد.

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۳۹

کتابنامه

برهمن، مریم؛ خدا بخشی صادق آبادی، فاطمه. (۱۳۹۶). «آموزش فلسفه برای کودکان»، مجله ی پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، ۲(۹)، ۴۵-۶۴

جبل عاملی فروشانی؛ زهرا، یوسفی؛ علیرضا، قائدی؛ یحیی، کشتی آرای؛ نرگس. (۱۳۹۴). «تبیین مبانی فلسفی (معرفت شناسی) آموزش فلسفه برای کودکان در ایران»، پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۳(۱۹)، ۷۶-۹۳

حسن نژاد، مهدی. (۱۳۹۳). تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان. پایان نامه ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران، دانشکده علوم تربیتی حسینی، افضل السادات؛ حسینی، سیدحسام. (۱۳۹۰). «بررسی رویکردهای مختلف در برنامه آموزش فلسفه برای کودکان و نسبت آن با برنامه‌ی درسی رسمی». اندیشه های نوین، ۲۶. ۱۴۷-۱۷۵

خادمی، محسن؛ محمدی، مهدی؛ ناصری جهرمی، رضا؛ منصوری، سیروس. (۱۳۹۴). «تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی بر حسب مؤلفه‌های مهارت های اجتماعی»، فصلنامه تعلیم و تربیت، ۱۲۶، ۱۴۲-۱۵۸

ستاری، علی. (۱۳۹۵). «رویکرد مواجهه با برنامه‌ی درسی فلسفه برای کودکان و معرفی راهکارمناسب برای کاربری آن در ایران». فصلنامه نوآوری های آموزشی، ۵۸، ۷۴-۹۱

سجادیان جاغوق؛ نرگس، قائدی؛ یحیی، امیری؛ معصومه. (۱۳۹۴). «طراحی برنامه‌ی درسی آموزش فلسفه به کودکان ایرانی در پایه اول ابتدایی»، فصلنامه ی پژوهش در تعلیم و تربیت، ۱(۱)، ۱۲۱-۱۴۸

شعبانی، حسن. (۱۳۸۲). روش های تدریس پیشرفته: آموزش مهارت ها و راهبردهای تفکر. تهران: سمت.

فلاحیان، ناهید و آرام، محمدباقر ونادری، مریم واحمدی، آمنه. (۱۳۹۱). روش تدریس مطالعات اجتماعی، تهران: اداره ی کل چاپ و توزیع کتب درسی

فلاحیان، ناهید، احمدی؛ آمنه، ملک محمودی؛ نازی، ملک عباسی؛ منصور. (۱۳۹۱). کتاب معلم (راهنمای تدریس) مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، دفتر تالیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه ی نظری.

فیشر، ر. (۱۳۹۴). آموزش تفکر به کودکان. ترجمه ی م. صفایی مقدم و ا. نجاریان. اهواز: رسش

قائدی، یحیی. (۱۳۹۵). مبانی نظری فلسفه برای کودکان، چاپ نخست، تهران: مرآت.

قائدی؛ یحیی. (۱۳۸۳). «بررسی مبانی نظری آموزش فلسفه برای کودکان». رساله دکتری. دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تربیت معلم

قبادیان، مسلم. (۱۳۹۴). «تاثیر برنامه ی آموزش فلسفه به کودکان بر مهارت های اجتماعی دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی» فصلنامه ی پژوهش های تربیتی. ۳۰، ۶۷-۸۹

۱۴۰ تفکر و کودک، سال ۱۴، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

- لیپمن؛ متیو، شارپ؛ آن مارگارت، اسکانیان؛ فردریک. (۱۳۹۵). فلسفه در کلاس درس، ترجمه م. باقری نوح پرست، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- مرعشی، سید منصور و صفایی مقدم، مسعود و خزامی، پروین. (۱۳۸۹). «بررسی تاثیر اجرای برنامه ی آموزش فلسفه برای کودکان به روش اجتماع پژوهشی بر رشد قضاوت اخلاقی دانش آموزان پایه پنجم ابتدایی شهر اهواز»، فصلنامه ی تفکر و کودک، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، (۱)، ۸۳-۱۰۲
- معمدی محمدآبادی، مرضیه. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای داستان های تفکر و پژوهش پایه ی ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه های تفکر فلسفی در برنامه ی فلسفه برای کودکان، کنفرانس جهانی روانشناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم، شیراز.
- معمدی محمدآبادی، مرضیه؛ عظیمی، الهام؛ نوروزی، رضاعلی. (۱۳۹۸). «تحلیل محتوای کتاب های درسی فارسی خوانداری دوره ابتدایی بر اساس معیارهای تفکر فلسفی با تاکید بر نظریه لیپمن». پژوهش در برنامه ریزی درسی. ۱۶(۳۶)، ۷۸-۹۶
- مورلون، جانا و باروز، مایکل (۱۳۹۸). پرسشگری و گفتگو با کودکان و نوجوانان. ترجمه مرتضی براتی. تهران: نشر لگا.
- مورلون، جانا (۱۴۰۰). کودک فلسفی: پرورش توان فکری و فلسفی کودکان. ترجمه مرتضی براتی. تهران: نشر لگا.
- نقیب زاده، م. ع. (۱۳۷۹). نقد فلسفی و آموزش فلسفه، تهران: موسسه ی تحقیقات تربیتی، دانشگاه تربیت معلم.
- نوری، گیلدا؛ سعیدی پور، بهمن. (۱۳۹۳). «فلسفه برای کودکان و نوجوانان (آموزش اخلاقیات و حقوق شهروندی)». کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه.
- هدایتی، مهرانوش. (۱۳۹۶). به کودکان اعتماد کنیم: مبانی روانشناسی رشد شناختی در برنامه فلسفه برای کودکان. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- هدایتی، مهرانوش؛ قائدی، یحیی؛ شفیع آبادی، عبدالله؛ یونسی، غلامرضا. (۱۳۹۰). «کودکان متفکر، روابط میان فردی موثر مطالعه تحقیقی پیرامون تاثیر برنامه فلسفه برای کودکان بر ارتباطات اجتماعی کودکان». تفکر و کودک، (۱)، ۱۲۵-۱۴۵
- هدایتی؛ مهرانوش، ماه زاده؛ حامد. (۱۳۹۵). «فلسفه برای کودکان و مهارت های حل مسئله ی اجتماعی»، مجله ی علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، ۲۳(۱)، ۸۴-۹۹
- یار محمدیان، محمدحسین. (۱۳۷۷). «اصول برنامه ریزی درسی: ماهیت برنامه ریزی درسی، مبانی فلسفی، روان شناختی و جامعه شناختی»، تهران: یادواره ی کتاب

Anderson, B. (2017). *Philosophy for children (Theories and praxis in teacher education)*. Abing dong, Oxon: New York NY: Routledge is an imprint of Taylor & Francis Group, an Informa Business,

بررسی میزان پرداختن به اهداف کلی برنامه ... (مختار ذاکری و عذرا علی پور) ۱۴۱

Di Masi, D., & Santi, M) .2016 .(Learning democratic thinking :a curriculum to philosophy for children as citizens .Journal of Curriculum Studies, 48)1(, 136–150.

GORARD,S & SIDDIQUI, N and HUAT SEE, B).2017.(Can 'Philosophy for Children 'Improve Primary School Attainment? Philosophy of Education of Great Britian .Vol .51, No.

Koutselini, M) .2008 .(Citizenship education in context :Student teacher perceptions of citizenship in Cyprus .*Intercultural Education*, 19)2(, 163–175 .

Sounoglou, M and Michalopoulou, A).2017 .(Early Childhood Education Curricula :Human Rights and Citizenship in Early Childhood Education, Education and Learning :Canadian Center of Science and Education, Vol .6, No .2; 2017

UNESCO)2007.(Philosophy a School of Freedom)Teaching philosophy and learning to philosophize : status and prospects.(United Nations Educational, scientific and cultural organization social and human sciences sector 7, place de fontenoy, 75352 paris 07 sp, france

Worley, P) .2016 .(Philosophy and children .The Philosophers' Magazine,)72(, 119–120

GORARD,S & SIDDIQUI, N and HUAT SEE, B).2017.(Can 'Philosophy for Children 'Improve Primary School Attainment? Philosophy of Education of Great Britian .Vol .51, No.

